

الگوها و معیارهای تربیتی تشکیل و استمرار خانواده متعالی در فرهنگ رضوی

مصطفی رفسنجانی مقدم^۱، محمدرضا علمی سولا^۲، علی محمدیان^۳

تاریخ دریافت: ۹۴/۹/۹

تاریخ پذیرش: ۹۴/۱۲/۲

چکیده

انسان در مسیر رشد و تکامل خود در معرض انتخاب‌های مختلفی قرار می‌گیرد که برخی از این انتخاب‌ها نسبت به برخی دیگر از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است. شاید بتوان از انتخاب همسر به عنوان یکی از مهم‌ترین انتخاب‌های آدمی در طول حیات خویش نام برد و طلاق و فروپاشی خانواده را یکی از بزرگ‌ترین آسیب‌های انتخاب ناصحیح ذکر کرد. جستار حاضر در پی بررسی معیارهای تربیتی انتخاب مطلوب برای تشکیل و استمرار خانواده موفق با تمسک به فرهنگ رضوی است. روش تحقیق در این نوشتار کتابخانه‌ای بوده و با مطالعه در باره احادیث رضوی سامان یافته است و در پی ارائه مدلی از شیوه زندگی متعالی و تحکیم بنیان خانواده با الهام از روایات آن امام معصوم است. فرهنگ رضوی سرشار از هدایت‌هایی است که نوشتار حاضر می‌کوشد آن را در دو بخش مورد مطالعه قرار دهد: معیارهای تربیتی ناظر به قبل از ازدواج که منجر به انتخاب مطلوب و در نتیجه تشکیل خانواده متعالی می‌شود و معیارهای تربیتی ناظر به بعد از ازدواج که موجب استمرار خانواده متعالی می‌گردد.

واژه‌های کلیدی:

خانواده متعالی، امام رضا(ع)، معیارهای تربیتی.

۱- بیان مسئله

از مهم‌ترین مسائلی که غالب انسان‌ها در جوانی با آن مواجه می‌شوند و درباره آن دغدغه معقول دارند، نحوه انتخاب همسر شایسته و تشکیل خانواده موفق است. انتخاب صحیح و مطلوب منوط به شناخت معیارهای حقیقی در گزینش همسر و آشنایی با شیوه‌های مؤثر در استمرار دوام و تعالی خانواده است. باید گفت چپستی این معیارها را برخی اندیشمندان و روان‌شناسان تبیین کرده‌اند؛ اما رویکرد این تحقیق کشف و شناسایی این معیارها از زبان عالم آل محمد حضرت رضا^(ع) است که پیامبر اسلام، ایشان و سایر ائمه^(ع) را عدل قرآن قرار داده و پیروی از آنان را برای نیل به حیات طیبه واجب کرده است.

امروزه پرسشی که اذهان جامعه را به خود مشغول کرده این است که مطابق آموزه‌های دینی ازدواج نعمتی است که سبب آرامش و سکون واقعی می‌شود (روم، ۲۱)، با این حال وجود اختلافات و کثرت طلاق‌های عاطفی و طلاق‌های توافقی که عامل اصلی ناآرامی و اضطراب در شخص و جامعه محسوب می‌شود چگونه قابل توجیه است؟ نوشتار حاضر علت اصلی بروز چنین پدیده‌هایی را ناشی از دو عامل می‌داند: ۱- نبود شناخت کافی درباره معیارهای انتخاب مطلوب و صحیح. ۲- ناآگاهی از معیارهای استمرار و بقای خانواده موفق و متعالی. بنابراین این مقاله در صدد است با استعانت از آموزه‌های فرهنگ رضوی به ارائه مدلی در باب شناخت عوامل گفته شده دست یابد. قبل از ورود به بحث اصلی شایسته است ابتدا اهمیت و ضرورت اصل مسئله ازدواج در فرهنگ اسلامی به نحو موجز بیان شود که البته آن نیز مأخوذ از فرهنگ تربیتی ناب حضرت ثامن الحجج^(ع) است.

۲- اهمیت و ضرورت تشکیل خانواده

یکی از راه‌های پی بردن به اهمیت و ضرورت یک موضوع، توجه به آثار و نتایج آن است. برای ازدواج آثار متعددی چه از جنبه مادی و چه از جنبه معنوی در روایات مأثوره اهل بیت^(ع) وارد شده است که در این مقام به چند مورد از آنها در کلام نورانی حضرت رضا^(ع) اشاره می‌شود:

۱- ازدیاد رزق: یکی از آثار ازدواج فزونی رزق و روزی است که از آیات قرآن مجید (نور، ۳۲) و روایات ائمه اهل بیت^(ع) (حرعاملی، ۱۴۰۹ ق: ج ۲۰: ۴۲) و روایت حضرت رضا^(ع) (مجلسی، ۱۳۸۵ ق: ج ۱۰۳: ۲۱۷) قابل استنتاج است.

۲- نیکی با خویشان و پیوند با ناآشنایان: یکی از آثار ازدواج آشنایی با افرادی است که قبلاً شناختی از ایشان وجود نداشته و به واسطه پیوند مقدس ازدواج رابطه‌ای با آنها ایجاد می‌شود. امام رضا^(ع) در بیان گهرباری در این باره می‌فرماید: «اگر درباره ازدواج دستوری از خداوند و پیغمبر نیز صادر نشده بود، همان فواید که پروردگار متعال در آن نهاده است، از قبیل نیکی به خویشان و پیوند با بیگانگان، کافی بود که خردمند صاحب‌دل را بدان ترغیب کند و عاقل درست‌اندیش به سوی آن بشتابد (طبرسی، ۱۳۶۵، ج ۱: ۴۴۹).

۳- تولید نسل: یکی از مهم‌ترین آثار ازدواج تولید و بقای نسل انسانی است. با ازدواج مسئولیت حفظ نسل به عهده زن و مردی که خانواده تشکیل داده‌اند قرار می‌گیرد. حال اگر این نسل از نسل مسلمان باشد، طبق فرموده حضرت رضا^(ع) مورد مباحث نبی مکرم اسلام^(ص) در قیامت قرار خواهد گرفت (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰: ۵۴).

۴- مشمول رحمت خاص الهی شدن زوج: به فرموده حضرت رضا^(ع) ازدواج عاملی است که زوج را مورد رحمت خاص الهی قرار می‌دهد (مجلسی، ۱۳۸۵، ج ۱۰۳: ۲۲۱) و این خود هدیه‌ای معنوی است که خداوند به این خانواده کوچک عطا می‌کند.

۵- احراز کردن نیمی از دین: یکی از آثار مهم ازدواج مصون ماندن و احراز نیمی از دین است که حضرت به نقل از آبا و اجداد مطهرشان این موضوع را نقل و در زوج را به تقوادر نیمه باقی مانده دین توصیه می‌کند (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰: ۱۷). این روایت زمانی که در کنار روایاتی که عامل شقاوت و ذلت انسان را دو چیز، یعنی شکم و شهوت می‌دانند، قرار داده می‌شود، چنین نتیجه گرفته می‌شود که ازدواج افساری است بر دهان شهوت و رام کردن آن؛ بنابراین با ازدواج یکی از عوامل انحطاط مدیریت می‌شود. تا قبل از ازدواج هر چند مبارزاتی برای کنترل شهوت انجام گیرد، ولی هر لحظه امکان سقوط وجود دارد و با ازدواج احتمال این سقوط به شدت کاهش می‌یابد.

۶- فضیلت عبادت شخص متأهل: از دیگر آثار ازدواج ارتقای منزلت شخص مزدوج در نزد پروردگار متعال است. از امام رضا^(ع) منقول است که فردی نزد ابوجعفر امام باقر^(ع) مشرف شد و حضرت از آن شخص سؤال کردند که آیا برای تو همسری هست؟ آن مرد پاسخ داد: خیر. امام به ایشان فرمودند: دو رکعت نماز فردی که ازدواج کرده، بهتر از هفتاد رکعت نماز فرد مجرد است: «رَكَعَتَانِ يُصَلِّيهِمَا مُتَزَوِّجٌ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ رَكْعَةً يُصَلِّيْهَا غَيْرُ مُتَزَوِّجٍ» (عطاردی قوجانی، ۱۳۷۳:

۳- تبیین معیارهای تربیتی

برای رسیدن به یک انتخاب مطلوب در امر خطیر ازدواج و استمرار این مطلوبیت و سوق دادن آن به سوی رسیدن به خانواده متعالی، آنگونه که از رهنمودهای حضرت رضا^(ع) به دست می آید، باید به نکاتی قبل از ازدواج و انتخاب همسر و نکاتی بعد از ازدواج و تأهل، در راستای تداوم این نهاد الهی، توجه و اهتمام ویژه کرد که در ذیل به آن‌ها پرداخته می‌شود.

۳-۱: معیارها و الگوهای تربیتی قبل از ازدواج

۳-۱-۱: ایجاد نگرش مثبت به ازدواج:

قدم اول برای انتخاب مطلوب، داشتن نگاه مثبت به ازدواج و عنایت به اهمیت آن در رشد و تعالی شخص و جامعه است. وجود نگرش مزبور با توجه به آثار مادی و معنوی ازدواج ضروری به نظر می‌رسد. شایان توجه است که برخی به غلط ازدواج را مترداف با شهوترانی و باعث دوری از تقرب به درگاه حق تعالی می‌دانند. حضرت رضا^(ع) در ضمن حدیثی از پدر بزرگوارشان نقل می‌کنند که زنی خدمت امام باقر^(ع) رسید و به ایشان فرمود: من زنی «مَتَّبِئِلَه» (وارسته و رها شده از کام‌جویی‌های دنیا) هستم. امام فرمود: «تَبَّئِل» نزد تو چیست؟ گفت: ازدواج نمی‌کنم. امام فرمود: چرا؟ او گفت: می‌خواهم به فضیلت برسم. امام^(ع) فرمودند: «انصرفی فلو كان ذلك فضلا لكانت فاطمة احق منك، انه ليس احد يسبقها الى الفضل» (حر عاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۲۰: ۱۶۶)؛ از این تصمیم دست بردار. اگر ازدواج نکردن ارزش معنوی بود، حضرت زهرا^(ع) به آن از تو سزاوارتر بود، زیرا هیچ کس در تحصیل ارزش‌های معنوی از آن حضرت پیشی نگرفته است

در روایت مشهور دیگری حضرت رضا^(ع) به نقل از آبابی مطهرشان به نقش ازدواج در پیمودن مراتب تقوی اشاره می‌کنند و می‌فرمایند: «هر کس ازدواج کند نصف دین را حاصل نموده و در نصف باقی مانده، تقوای الهی پیشه سازد» (همان: ۱۷).

۳-۱-۲: اخلاق و ایمان؛ اولویت اول در ازدواج

اخلاق، ایمان و پاکدامنی یکی از اساسی‌ترین معیارها و چه بسا اصلی‌ترین معیار در انتخاب همسر است و آموزه‌های دینی به اشکال مختلف به این ملاک اصلی اشاره کرده و تذکر داده‌اند. با توجه به کثرت روایات مأثور، در این قسمت فقط به بخشی از روایاتی که از امام رضا^(ع) منقول است اکتفا می‌شود:

۱- امام رضا^(ع) در ضمن روایتی خطاب به بانوان می‌فرمایند: «هنگامی که مردی از شما

خواستگاری کرد و شما از دین و اخلاق او راضی بودید، به ازدواج با او رضایت دهید و مبادا فقر او شمارا از این رضایت باز دارد (مجلسی، ۱۳۸۵، ق، ج ۱۰۳: ۳۷۲).

۲- «چه سودی بالاتر و بهتر از این که خداوند به انسان همسری صالح عطا کند و زمانی که او را می بیند، خشنود شود و زمانی که از او غایب و دور است، همسرش حافظ حقوق و مال او باشد (حر عاملی، ۱۴۰۹، ق، ج ۲۰: ۳۹)

۳- «وقتی کسی که به خواستگاری می آید و اخلاق و دینش مایه رضایت است، به او زن بدهید که اگر چنین نکنید، فتنه و فساد زمین را پر خواهد کرد» (احسائی، ۱۴۰۵، ق، ج ۳: ۳۴۰).

۴- یکی از اصحاب امام به نام «حسن بن بشار» به امام رضا^(ع) نامه نوشت و از ایشان درباره جواب خواستگاری یکی از نزدیکانش که بداخلاق بود راهنمایی خواست و نوشت: آیا دخترم را به عقد او در بیاورم؟ حضرت^(ع) در پاسخ او نوشتند: «اگر آن شخص بداخلاق و تندخو است دخترت را به عقد او در نیاور» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ق، ج ۲۰: ۸۱).

از این روایات و دیگر روایات نورانی اهل بیت^(ع) به خوبی استفاده می شود که اصل اساسی در تشکیل یک خانواده مطلوب، ایمان و اخلاق و پاکدامنی است و به هیچ وجه نباید از این خصایص اساسی غفلت ورزید و چه بسیار خانواده هایی که بدون توجه به این اصل، زندگی توأم با مشقت و رنج را تحمل می کنند و برخی از دواج ها نیز منجر به طلاق می شود.

۳-۱-۳: کفویت و همتایی در خصوصیات و صفات

لزوم همتایی در خصوصیات ظاهری و صفات باطنی، بین زن و مرد، شرط مهم و غیر قابل انکاری است و باید زوج به آن توجه خاصی کنند تا آینده روشن و درخشانی را پیش رو داشته باشند. هم کفو بودن زوج از شرایط بسیار مهم ازدواج در فرهنگ اسلامی است و در مسئله ازدواج باید تا حد معقولی بین دختر و پسر از نظر ویژگی های ظاهری و باطنی شباهت هایی وجود داشته باشد که مهم ترین آن ها باید در دینداری و پاکدامنی جلوه کند. در این زمینه حضرت رضا^(ع) به نقل از جدّ عزیزشان حضرت محمد^(ص) می فرمایند: «المؤمنون بعضهم اکفاء بعض» (همان، ۶۲)؛ برخی از مؤمنان همتای بعضی دیگرند.

در روایتی از حضرت رضا^(ع)، از ازدواج دایم با مجوس و یهود و مسیحی منع شده است، که چه بسا دلیل این منع، کفویت نداشتن در دین و ایمان باشد که به سبب ازدواج، فرد در معرض انحراف قرار گیرد و از مسیر حق جدا شود (همان، ج ۲۱: ۳۷). ناگفته نماند که کفویت دارای انواع مختلفی

است از قبیل کفویت دینی، کفویت فرهنگی، کفویت اقتصادی و ... که مهم ترین نوع کفویت که تعداد زیادی از روایات مبحث کفویت به آن اشاره دارد، کفویت دینی-ایمانی است که یک امر معنوی محسوب می شود.

۳-۱-۴: توجه به ویژگی های ظاهری

از دواج و انتخاب همسر به معنای انتخاب شریک زندگی تا آخر عمر دنیوی است؛ بنابراین طبیعی است که انسان، چه مرد و چه زن، در انتخاب همسر آینده اش به ویژگی های ظاهری وی نیز توجه داشته باشد. باید گفت اگر چه ویژگی های ظاهری در اولویت نخست انتخاب نخواهند بود، بلکه اولویت با ویژگی های معنوی است، اما تأمل در روایات اهل بیت^(ع) ما را به این حقیقت رهنمون می سازد که ملاک های ظاهری را نیز در حد متعارف باید رعایت کرد و نباید از آن غفلت ورزید. روایتی از حضرت رضا^(ع) در کتاب شریف کافی نقل و در آن به این ویژگی توجه شده است «من سعادة الرجل ان يكشف الثوب عن امرأة بيضاء» (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۵: ۳۳۵)؛ از خوشبختی مرد این است که پرده از روی زنی سفیدرو (زیبا) بردارد.

در روایتی دیگر حضرت رضا^(ع) قابلیت زیاد فرزند آوردن را یکی از ویژگی های ظاهری در انتخاب همسر بر می شمارند: «اذانکحت فانکح عجزاء» (حر عاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۲۰: ۵۷). «عجزاء» در لغت عرب در معنای کنایی به زنی گفته می شود که قابلیت زیاد فرزنددار شدن را دارد (ابن منظور، ۱۴۱۴ ق، ج ۵: ۳۷۱؛ جوهری، ۱۴۱۰ ق، ج ۳: ۸۸۴). و در روایات دیگر به «ولود» تعبیر شده است (ابن بابویه قمی، ۱۴۰۳ ق: ۳۱۸؛ طوسی، ۱۴۰۷ ق، ج ۷: ۴۰۰)؛ یعنی زنی که می تواند زیاد بچه بیاورد. هم چنین در روایتی امام^(ع) از حضرت رسول نقل می کنند که: «با زنی زیبا، ولی نازا از دواج مکن» (حر عاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۲۰: ۵۴).

ناگفته نماند در ازدواج، ظاهر زیبا ملاک تام و تمام نیست و چه بسا جزو ملاکات و معیارهای اساسی نیز قرار نگیرد و نکته بعد آن که یکی از بزرگ ترین اهداف ازدواج تولید نسل است که زیبایی همسر نباید آن را تحت الشعاع این هدف قرار دهد، بلکه اگر زن زیباست، ولی قابلیت تولید نسل ندارد، ازدواج با او نهی شده است.

البته نکته ای دیگر که احتمال آن با توجه به مدلول روایات اخیر وجود دارد، این است که ویژگی اخیر شامل مردی که قابلیت تولید نسل را ندارد نیز می شود، هر چند آن مرد زیبارو باشد و ظاهر خوبی داشته باشد، چرا که در ادامه این روایت دلیلی ذکر شده است که شامل مرد ناتوان جنسی

وزن نازا می‌شود و آن مباهات نبی مکرم اسلام^(ص) در روز قیامت درباره کثرت جمعیت مسلمانان از دیگر امت‌هاست.

از دیگر ویژگی‌های ظاهری که از کلام حضرت رضا^(ع) به دست می‌آید، وصلت نکردن با افراد شراب‌خوار است. حضرت می‌فرماید: «از این که دختر خود را به فرد شراب‌خوار بدهی اجتناب کن، که اگر او را به چنین تبهکاری شوهر دهی، مانند آن است که چنین فرد پاکدامنی را به زنا داده‌ای» (همان، ج ۱۷: ۸۱؛ مجلسی، ۱۳۸۵، ق، ج ۷۹: ۱۴۲).

۳-۱-۵: توجه به نقش مهریه در روند زندگی:

مهریه محصول تدبیر ماهرانه‌ای است که در متن آفرینش برای تعدیل روابط زن و مرد و پیوند آن‌ها به کار رفته است و در واقع پشتوانه‌ای برای احترام به حقوق زن و ابراز علاقه قلبی و اعلام صداقت به این پیمان است. تعیین مهریه به عنوان نشانه و رمز صداقت در خواستگاری و پشتوانه‌ای برای بقای زندگی است. همان‌طور که از لفظ مهریه بر می‌آید مهریه ظاهراً یک امر مادی است، اما خود در جهت تحکیم بنیان خانواده و ابراز وفا و صداقت درونی مرد در قبال همسر تشریح شده است و چه بسا از این رونام قرآنی مهریه، «صداق» تعیین شده است. مهریه را به این اعتبار می‌توان در زمره امور معنوی لحاظ کرد.

روایات مختلفی درباره مهریه از لحاظ کمی و کیفی از حضرت رضا و دیگر معصومان^(ع) نقل شده است که باید توجه ویژه‌ای به آن‌ها کرد. از باب نمونه حضرت رضا^(ع) در حدیثی می‌فرماید: «هنگامی که از دواج می‌کنی بکوش مقدار مهریه از مهر السنه^۱ بیشتر نگردهد که رسول خدا^(ص) با این مقدار مهریه از دواج کرد (مجلسی، ۱۳۸۵، ق: ج ۱۰۳: ۳۵۰).

در روایت دیگری مقدار مهریه از دواج حضرت رضا^(ع) با خواهر مامون (یا به روایتی دختر مأمون) ۵۰۰ درهم که همان مبلغ مهر السنه است، دانسته شده است. (منسوب به امام رضا^(ع)، ۱۴۰۶ ق: ۲۳۴؛ حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۱: ۲۴۹).

در روایتی دیگر از حضرت رضا^(ع) به پرداخت مهریه به شکل نقد سفارش شده است (همان: ۲۵۵). در نقل دیگر درباره مهریه فرموده‌اند: «هیچ کس حق ندارد با همسرش بدون مهر از دواج کند. مهر یکی از حقوق واجبی است که با برقرار شدن پیمان از دواج به ذمه مرد تعلق می‌گیرد و

۱- ذکر این نکته ضروری است که در محاسبه میزان «مهر السنه»، باید توجه به معادله‌ای که همواره میان ارزش درهم (نقره) و دینار (طلا) بوده است وجود داشته باشد و با توجه به ملاک مزبور به تعیین معادل ریالی مهر السنه پرداخته شود؛ زیرا در عصر تشریع هر ده درهم نقره برابر با یک دینار طلا بوده است؛ بنابراین میتوان گفت که ۵۰۰ درهم نقره (مهر السنه) نیز در آن زمان برابر با ۵۰ دینار (یا ۵۰ مثقال شرعی) طلا بوده است (برای مطالعه بیشتر رک: شفیع سروستانی، ۱۳۷۶: ۲۸۴؛ ری شهری، ۱۳۹۰، ج ۱: ۱۱۴).

او ملزم به پرداخت آن است، مگر این که زن تأخیر در پرداخت را بپذیرد (مجلسی، ۱۳۸۵ ق: ج ۱۰۳: ۳۵۱).

در روایتی دیگر حضرت^(ع) نوع مهریه را با استناد به زمان نبی مکرم اسلام^(ص) یاددادن سوره‌ای از قرآن، یک درهم یا حتی یک مشت گندم بیان می‌کنند، (محدث نوری، ۱۴۰۸ ق، ج ۱۵: ۵۹؛ کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۵: ۴۱۴).

حضرت در جایی به فلسفه وجوب مهریه بر عهده مردان اشاره می‌کنند و می‌فرمایند: «علت وجوب مهریه برای مردان و عدم وجوب آن بر زنان از این جهت است که هزینه زندگی بر عهده مردان است و نیز زن در حقیقت خود را به مرد می‌فروشد و مرد خریدار است و خرید و فروش بدون ثمن معنی ندارد. افزون بر این که زنان به علل مختلفی از تعامل و اختلاط (با مردان) و تجارت کردن بازداشته شده‌اند»، (ابن بابویه قمی، ۱۳۷۳، ج ۲: ۹۴).

نکته قابل توجه در این بحث آن است که آنچه در عرف با عنوان شیربها به پدر زن پرداخت می‌شود، طبق روایت حضرت رضا^(ع) باطل است. مضمون روایت این گونه است که مقدار مهری که برای زن تعیین شده صحیح و مقدار معینی که برای پدر زن مشخص شده باطل است (حرعاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۲۰: ۲۶۳).

۳-۱-۶: تاکید بر رضایت دختر و اجازه پدر:

از نکات مهم و قابل ذکر در بحث مذکور، توجه به رضایت دختر، البته با نظارت و مدیریت پدر است. توضیح این که زن نماد احساس و عاطفه در خلقت شناخته شده است و احتمال انتخابی نادرست با توجه به ویژگی عاطفی بودن زن، می‌تواند لطمات جبران‌ناپذیری به کانون خانواده وارد

۲- مقصود روایت این است که در تعیین مهریه نمیتوان میزان خاصی را معین کرد، بلکه همان گونه که فقیهان امامیه تصریح کرده‌اند مهم در تعیین مهریه رضایت طرفین است؛ اگرچه میزان آن بسیار اندک باشد (ن.ک: محقق حلی، ۱۴۰۸ ق، ج ۲: ۲۴۹؛ علامه حلی، ۱۴۱۰ ق، ج ۲: ۱۴؛ شهید ثانی، ۱۴۱۳ ق، ج ۷: ۴۴۰؛ امام خمینی، ۱۴۱۲ ق، ج ۲: ۲۸۹). البته بهتر است مهریه زن متناسب با درآمد مرد و بخشی از دارایی وی در زمان ازدواج باشد به طوری که در لحظه جاری شدن عقد بتواند آن را پرداخت کند.

۳- در توضیح فراز اخیر روایت باید گفت الگوی تقسیم کار در اسلام در برخی از موارد از وجوه مشترک زن و مرد و تمایزات آن دو پیروی میکند؛ یعنی در مواردی دین مبین اسلام، علاوه بر تجربه و تخصص، زنانگی و مردانگی را نیز عامل مؤثر بر برقرار شغلی میدانند. چنان که امام رضا^(ع) در روایت ذکر شده می‌فرمایند: «أَنَّ السَّيِّئَاتِ مَعْظُورَاتٌ عَنِ التَّعَامُلِ وَ الْمَتَّجِرُ مَعَ عِلَلٍ كَثِيرَةٍ» (ابن بابویه قمی، ۱۳۷۳، ج ۲: ۹۴)؛ زنان به علل مختلفی از تعامل (با مردان) و تجارت کردن بازداشته شده‌اند.

در توضیح بیشتر مطلب باید گفت در قلمرو خانوادگی، اسلام نفقه زن و خانواده را بر شوهر واجب کرده است تا بدین وسیله، زنان از مسئولیت اقتصادی در برابر خانواده و به تبع آن، از کار کردن بیرون از منزل معاف شوند. امام رضا^(ع) در این خصوص می‌فرماید: «أَنَّ الْأُنْثَى فِي عِيَالِ الذَّكَرِ إِنْ احْتَأَجَّتْ وَعَلَيْهَا أَنْ يَغُولَهَا وَعَلَيْهَا نَفَقَتُهَا وَلَيْسَ عَلَى الْمَرْأَةِ أَنْ تَعْمَلَ الرَّجُلَ وَ لَا تَتَّخِذَ بِنَفْسِهَا». (ابن بابویه قمی، ۱۴۰۹ ق، ج ۴: ۳۵۰)؛ زن درباره نیازمندیهایش عاقله مرد محسوب میشود. بر مردان واجب است که نفقه زن را بپردازد، ولی بر عهده زن نیست که شوهر خود را تأمین کند و یا اگر مرد محتاج و نیازمند شد، نفقه وی را بپردازد. این یک نمونه از تقسیم کار جنسیتی در حوزه خانواده است.

همچنین در اسلام زنان به پرهیز از اختلاط‌های انحرافی در جامعه ترغیب شده‌اند. چنان که امیرمؤمنان^(ع) می‌فرماید: «يَا أَهْلَ الْعِرَاقِ بُنِيتُ أَنْ نَسَاءُ كُمْ يَدَافِعُنَّ الرُّجَالَ فِي الطَّرِيقِ أَمَا سَتَمُحَوْنَ» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۲۳۶)؛ ای مردم عراق! باخبر شدم که زنان شما با مردان نامحرم در فضاهای مختلط و عمومی در حال تنه زدن هستند! آیا از این کارتان حیا نمی‌کنید؟ از این روایت شریف به دست می‌آید هرگونه فعالیت اجتماعی که مبتنی بر روابط میان زن و مرد نامحرم باشد، در آن اصل محرمت و تفکیک جنسیتی که یک دستورالعمل جنسیتی است، بایستی رعایت شود.

کند. لزوم رضایت دختر و اذن پدر، از موضوعاتی است که در روایات مورد تأکید قرار گرفته است و حضرت رضا^(ع) نیز در روایات مختلفی به آن اشاره کرده‌اند(همان: ۲۵۱؛ مجلسی، ۱۳۸۵، ج ۱۰۰: ۳۲۹؛ همان، ج ۴۶: ۱۱۷).

البته ناگفته نماند آن چه از مجموع روایات به دست می‌آید این است که لزوم اجازه و اذن پدر بی‌قید و شرط نیست، بلکه این اختیار منوط به رعایت مصلحت دختر است(ابن بابویه قمی، ۱۴۰۹، ج ۵: ۲۶).

۳-۱-۷: قرائت نماز حاجت مخصوص از دواج

درباره از دواج و این حاجت مهم، در منابع دینی، در قالب ادعیه مأثوره، نمونه‌های مختلفی وجود دارد که اگر مورد موشکافی دقیق شود، سرنخ‌های مهمی برای یک انتخاب صحیح و برنامه‌ریزی برای یک زندگی مطلوب و متعالی از آن‌ها قابل استخراج است. از این دسته ادعیه، نماز و دعایی است که به حضرت رضا^(ع) منسوب است. این نماز و نحوه خواندن دعا در آن به ترتیب زیر است: «هر گاه خواستی از دواج کنی از خداوند طلب خیر کن و در پی آن برو، سپس دو رکعت نماز بخوان و دست‌هایت را (برای دعا) بالا ببر و بگو: «اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ التَّزْوِيجَ فَسَهِّلْ لِي مِنَ النَّسَاءِ أَحْسَنَهُنَّ خُلُقاً وَخُلُقاً، وَأَعْفَهُنَّ فَرْجاً، وَأَحْفَظَهُنَّ نَفْساً فِي وَفَى مَالِي، وَأَكْمَلَهُنَّ جَمَالاً، وَأَكْثَرَهُنَّ أَوْلَاداً»(مجلسی، ۱۳۸۵، ج ۹۱: ۳۸۷)؛

بار خدایا می‌خواهم از دواج کنم، پس (از دواج با) زنی را برایم مقدر و آسان کن که در میان زنان، خوش اخلاق‌ترین و زیباترین و پاکدامن‌ترین باشد و (در نبود من) با خویشتن‌داری در حفظ (آبروی) من و مالم سخت بکوشد و در زیبایی کامل‌ترین و پر اولادترین باشد.

بنابراین چون مسئله از دواج حساس و سرنوشت‌ساز است، و در سعادت و شقاوت هر انسانی جنبه بنیادی دارد، پس اشخاص اقدام‌کنندگان به این امر مقدس، وظیفه دارند از پیشگاه خداوند استمداد بجویند و با دعا و نیایش و توکل بر الطاف الهی در انتخاب همسر دقت کافی را مبذول فرمایند.

شایان توجه است که فقهای بزرگ امامیه نیز با توجه به مدلول چنین روایاتی، توصیه به خواندن نماز حاجت کرده‌اند. مرحوم شیخ محمدحسن نجفی معروف به صاحب جواهر که از علمای برجسته شیعه است در این باره چنین می‌نگارد: «يُسْتَحَبُّ لَهُ عِنْدَ ارَادَةِ التَّزْوِيجِ صَلَاةَ رَكَعَتَيْنِ وَحَمْدَ اللَّهِ بَعْدَهُمَا، وَالدُّعَاءَ بَعْدَهُمَا إِضْماً بِمَا صُوِّرَتْهُ: اللَّهُمَّ انِي أُرِيدُ أَنْ اتَزَوَّجَ، فَقَدِّرْ لِي مِنْ

النساء...» (نجفی، ۱۴۰۴ ق، ج ۲۹: ۳۹)؛ کسی که قصد از دواج دارد، برای وی مستحب است نخست دور رکعت نماز بخواند، و سپس به حمد و ثنای خداوند بپردازد، و بعد از نماز و حمد و ستایش دست به دعا برداشته، و از خدای عالمیان بخواهد که همسر شایسته و عقیف و زایا و دارای روزی فراوان برایش مقدر فرماید.

در کتاب شریف عروه الوثقی اثر مرحوم سید محمد کاظم یزدی طباطبائی از علمای ممتاز شیعه، آمده است: «یستحب عند اراده التزویج امور... منها صلاة رکعتین قبل تعیین المرأة و خطبتها...» (طباطبایی یزدی، ۱۴۰۹ ق، ج ۲: ۷۹۸)؛ برای کسی که قصد از دواج دارد انجام اموری مستحب است... از جمله خواندن دور رکعت نماز پیش از تعیین همسر و خواستگاری از او.

۲-۳: معیارها و الگوهای تربیتی بعد از دواج

۳-۲-۱: ابراز محبت و ایجاد عاطفه و مودت

خداوند در قرآن کریم شکلگیری خانواده را زمینه‌ساز آرامش و ایجاد محبت دانسته است: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (الروم، ۲۱)

محبت و عطف را خداوند در قلب زن و شوهر قرار می‌دهد و برایشان لازم است که این نعمت باطنی و حالت قلبی را که موجب آرامش زندگی و صفا و پاکی آن است، به وسیله گذشت و فداکاری و ایثار حفظ کنند؛ زیرا تبدیل این عاطفه و شوق به کینه و نفرت، مبدل کردن نعمت به نعمت و خود نوعی ناسپاسی به شمار می‌رود. البته به فرمایش حضرت رضا^(ع): «در دل‌ها رغبت و نفرت و نشاط و سستی وجود دارد. هنگامی که میل و اقبال می‌کند، بینش و ادراک دارد و زمانی که بی‌میل است، افسرده و ناتوان است؛ از این رو دل را هنگامی که اقبال و نشاط دارد به کار گیرید و زمانی که سست و بی‌میل است رها کنید» (محدث نوری، ۱۴۰۸ ق، ج ۳: ۵۵).

زوج در روابط عاطفی با یکدیگر، باید این سخن گهربار امام رضا^(ع) را در نظر بگیرند که می‌فرماید: «اگر مؤمنی خشمگین شود، عصبانیت، وی را از طریق حق بیرون نمی‌برد و اگر شادمانی یابد، این خرسندی وی را دچار باطل نمی‌سازد و چون به اقتدار رسد، بیشتر از آن چه حق اوست نمی‌گیرد» (حرعاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۱۵: ۳۵۸) حضرت معتقدند: «اگر نسبت به کسی محبتی دارید، آن را آشکار کنید؛ زیرا اظهار دوستی نیمی از خردمندی به شمار می‌آید» (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۲: ۶۱۵).

بنابراین به فرموده امام رضا^(ع) زن و شوهر باید عواطف خود را در خصوص یکدیگر علنی سازند و در این باره از خجالت و شرمساری پرهیز کنند (حرعاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۲۰: ۲۳).

همچنین یکی از اموری که بر رونق و صفای خانه می‌افزاید، تلاوت قرآن است. حضرت امام رضا^(ع) در این باره می‌فرماید: «در منزلتان برنامه‌ای برای تلاوت قرآن قرار دهید، هرگاه در منزلی قرآن خوانده شود، کارها سهل و آسان می‌گردد و خیر و برکتش بسیار شده و در غیر این صورت، اهل خانه در تنگنای فکری و روانی و اقتصادی قرار می‌گیرند» (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۲: ۶۱۰؛ حرعاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۶: ۲۰۱).

بر این اساس عوامل معنوی و روی آوردن به سنت‌های مذهبی می‌تواند روابط عاطفی و فضای روان شناختی خانواده را تحت تأثیر قرار دهد. در مواقعی حتی ابراز عواطف هم برقرار است، ولی گویا احساس آرامش از خانه رخت بر بسته است و این بدان دلیل است که اهل خانه از ذکر خداوند اعراض کرده‌اند. از دیدگاه اسلام هدف از تشکیل خانواده همانا دستیابی به آرامش درونی است، تا انسان پس از رسیدن به این مرحله، به اعتبار این که رحمت و مودت شالوده و پایه روابط در نظام آفرینش است، به درجه انسان کامل نائل شود. آن‌گاه که محبت و عاطفه وارد زندگی می‌شود، فرد محوری و خودنگری دگرگون می‌شود و در چنین حالتی انسان، بر سخنی که بر زبان می‌آورد، گامی که برمی‌دارد و کاری که انجام می‌دهد مراقبت دارد و در واقع رحمت را صرفاً در اندیشه و احساس پاک مجسم نموده و آن را در زندگی عملی خویش تحقق می‌بخشد. در چنین خانواده‌ای هر کدام از زن و شوهر به مشکلات یکدیگر توجه داشته و خطاهای خویش را با مدارا، وفق و حکمت اصلاح می‌کنند تا مبادا به جای سازندگی، ویرانگری حاصل شود. اگر این گونه عمل شود، زندگی اعضای خانواده به آرامشی راستین مبدل خواهد گشت.

۳-۲-۲: رعایت حقوق زوجه

بر محققان و اهل علم پوشیده نیست که بحث از حقوق زوجه بسیار مفصل و عریض بوده و در این مختصر نمی‌گنجد، لذا در نوشتار حاضر با عنایت به محوریت کلمات گهربار حضرت رضا^(ع) به دو مورد از حقوق زوجه که مورد تأکید حضرت قرار گرفته است اشاره می‌شود.

۱- حسن معاشرت با زوجه: «صفوان بن یحیی» از امام^(ع) سؤال می‌کند: مردی همسر جوانی دارد و مدتی حدود یک سال و چند ماه با همسر خود روابط زناشویی نداشته است و عدم برقراری رابطه به قصد و اراده ضرررسانی به همسرش نبوده، بلکه به دلیل مصیبت وارده به وی و شدت آن

بوده است، آیا عدم ارتباط با او گناه محسوب می‌شود؟ حضرت می‌فرماید: «اگر روابط خود را با همسرش چهار ماه ترک کرده است بعد از آن چهار ماه گناهکار محسوب می‌شود» (همان، ج ۲۰: ۱۴۰).

این روایت از یک جهت اهمیت و نقش مهم روابط صحیح زناشویی در زندگی مشترک را گوشزد می‌کند و از منظر دیگر لزوم حسن معاشرت را تذکر می‌دهد تا جایی که بی‌توجهی به نیازهای همسر، حتی در صورت عدم قصد اضرار و در حالت مصیبت زدگی و ترک روابط زناشویی نیز گناه شمرده می‌شود.

۲- پرداخت مهریه: دیگر حقی که با انعقاد عقد به ذمه مرد می‌آید و باید به آن توجه کند، پرداخت مهریه است. حضرت رضا^(ع) درباره شخصی که مهریه زنش را انکار می‌کند، که به تبع انکار، در مقام فرار از پرداخت مهریه است، می‌فرماید: «خداوند متعال هر گناهی را مورد مغفرت و آمرزش قرار می‌دهد مگر گناه انکار مهریه همسر را» (مجلسی، ۱۳۸۵، ق، ج ۱۰۰: ۳۵۱).

این تعبیر تاکید بر وجوب پرداخت مهریه است تا جایی که انکار آن مانع بخشودگی و عفو الهی می‌شود.

۳-۲-۳: احترام و عطف به فرزندان

سیره عملی امام رضا^(ع) به خوبی بیانگر این امر است که حضرت نسبت به همسر و فرزندان خویش بسیار مهربان بودند و به آن‌ها علاقه فراوانی داشتند. زمانی که همسر حضرت «سبیکه»، حضرت جواد^(ع) را به دنیا آوردند، امام رضا^(ع) در توصیف ایشان فرمودند: «من دارای فرزندی شده‌ام که شبیه موسی بن عمران^(ع) گشاینده دریاهاست و شبیه عیسی بن مریم^(ع) است که مادرش در سطح عالی قداست و پاکی بود». سپس در توصیف همسر گرامی خویش فرمودند: «مادر این فرزند نیز پاک و پاکیزه آفریده شده است» (مجلسی، ۱۳۸۵، ق، ج ۵۰: ۳۹).

در زمینه احترام و تجلیل از فرزند «محمد بن عباد» نقل می‌کند: «امام رضا^(ع) همواره با احترام و تجلیل از فرزندان امام جواد^(ع) یاد می‌کردند و ایشان را با کنیه ابوجعفر می‌خواندند، مثلاً می‌فرمودند ابوجعفر برای من نامه‌ای فرستاده است و یا من به ابوجعفر چنین نامه نوشتم، و این زمانی بود که حضرت جواد^(ع) هنوز کودک بودند، ولی امام با کمال احترام از ایشان در نامه‌ها نام می‌بردند و حضرت جواد^(ع) نیز در نهایت بلاغت و رسایی پاسخ می‌دادند (عطاردی قوچانی، ۱۳۷۳، ج ۱: ۲۱۵).

همه این‌ها بیانگر نهایت احترام حضرت رضا^(ع) به یگانه فرزندشان بود و حضرت به این وسیله درس ادب و شیوه اخلاق نیک درباره روابط بین پدر و فرزندی را به مسلمانان می‌آموختند. ایشان در خصوص مناسبات اخلاقی و روابط بین اعضای خانواده، یک اصل کلی و دارای پیامی روان‌شناختی را مطرح می‌فرمایند: «برخورد خود را با افراد کوچک و بزرگ، زیبا و نیکو گردان که این اصل در حسن معاشرت و بهبودی آن تأثیر فراوانی دارد» (منسوب به امام رضا^(ع))، ۱۴۰۶ ق: ۴۰۰).

در روایتی دیگر ارتباط افزایش درجه ایمان با افزایش محبت به خانواده، ارتباط و نسبتی غیرقابل انکار شناخته شده است، به این معنی که هر چه محبت انسان به خانواده‌اش بیشتر شود، به ایمانش افزوده می‌شود و یک خانواده مؤمن برای سنجش ایمان خویش باید به این معیار توجه ویژه کند (حرعاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۲۰: ۲۲).

۳-۲-۴: تأمین رزق حلال

تأمین معاش حلال و فراهم آوردن امکانات زندگی برای اهل خانه، در ایجاد آرامش و افزایش صمیمیت، مدخلیتی تام دارد. امام رضا^(ع) می‌فرمایند: «هر کس صبح کند در حالی که تنش سالم و خاطرش آسوده و معاش‌اش تأمین باشد، از مواهب یک زندگی مطلوب و آرام برخوردار است» (حائری کرمانی، ۱۳۶۳: ۸۱).

تلاش در جهت فراهم آوردن تسهیلات برای خانواده به قدری اهمیت دارد که حضرت رضا^(ع) می‌فرمایند: «کسی که در پی به دست آوردن رزق حلال برای تأمین معاش خانواده‌اش باشد، بهتر از مجاهد در راه خداست» (حرعاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۱۷: ۶۷).

حکمت این تأکید آن است که اهتمام و تکاپو در این خصوص اثری مهم در پیوند عاطفی اعضای خانواده داشته و روابط محبت‌آمیز افراد خانه را تحکیم می‌بخشد. حضرت ثامن الحجج^(ع) در روایتی دیگر از پیروان خود می‌خواهد برای ایجاد گشایش در زندگی و رفاه اهل خانه بکوشند (منسوب به امام رضا^(ع))، ۱۴۰۶ ق: ۴۰۳).

در فرهنگ رضوی یکی از نشانه‌های سعادت انسان این است که فرد بتواند به وضع خانواده خود رسیدگی کند. در این باره نیز هشتمین ستاره درخشان آسمان امامت، چنین گوهر افشانی کرده‌اند: «شایسته است مرد، بر اهل خانه (از لحاظ مخارج زندگی) سخت‌گیری نکند، تا این که آنان مرگ وی را از خداوند درخواست نکنند» (نراقی، ۱۴۲۲ ق، ج ۲: ۱۴).

البته بدیهی است اهمیت تلاش برای امور رفاهی خانواده موجب نمی‌شود که آدمی از اعتدال، قناعت و کسب روزی حلال دوری گزیند. حضرت امام رضا^(ع) در این باره تأکید کرده‌اند: «حقیقت ایمان بنده کامل نمی‌گردد تا این که سه خصلت را دارا باشد: بصیرت در دین، اعتدال و میانه‌روی در امور زندگی و خانواده، و بردباری در مصائب (منسوب به امام رضا(ع))، ۱۴۰۶ ق: ۳۸۱). همچنین حضرت^(ع) فرموده‌اند: «هر کس به روزی اندکی که خدا به او می‌دهد راضی باشد، پروردگار همان عمل اندک را از وی می‌پذیرد» (حائری کرمانی، ۱۳۶۳: ۷۳). و نیز در خصوص شاکر بودن شخص بر رزق حلال می‌فرمایند: «هر کس به روزی حلال اما کم خشنود باشد، رنجش کمتر و خاندانش در آسایش زندگی می‌کنند و خداوند عیوب دنیا و کیفیت رفع آن‌ها را به او می‌آموزد و وی را با سلامتی در بهشت مستقر می‌سازد» (منسوب به امام رضا^(ع))، ۱۴۰۶ ق: ۴۰۱).

دیگر آموزه فرهنگ رضوی در این باب پرهیز از افراط و تفریط است. شخصی به نام «عباسی» گوید: روزی به محضر امام رضا^(ع) شرف‌یاب شدم و از ایشان درباره مخارج اهل و عیال و مصرف نفقه برای خانواده‌ام سؤال کردم که باید چگونه باشد؟ حضرت فرمود: «حد متوسط دو عمل مکروه و ناپسند». عرض کردم: جانم به فدایت! نمی‌دانم آن‌ها چیست؟ حضرت پاسخ دادند: «خداوند تو را رحمت کند آیا نمی‌دانی پروردگار اسراف (زیاده‌روی) و امساک (سخت‌گیری) را دوست نمی‌دارد، چنان که در قرآن کریم (فرقان، ۶۷) می‌فرماید: «مؤمنان کسانی هستند که هنگام انفاق به مسکینان اسراف نکرده و بخل نورزند، بلکه در احسان میانه‌رو و معتدل باشند» (عطاردی قوچانی، ۱۳۷۳، ج ۱: ۳۶۳).

۳-۲-۵: لزوم حفظ آراستگی در روابط زناشویی

در منابع اسلامی آمده است که خداوند زیباست و زیبایی را دوست دارد (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ ق، ج ۲۰: ۶۹۳). از آن‌جا که اسلام عبارت از دستوری جامع برای زندگی بشر است، دستوراتی برای نظافت و آراستگی ظاهر و ایجاد جذبه متقابل نیز در تعالیم جاویدان آن مشاهده می‌شود. باید توجه داشت برخلاف تصور عموم، این فقط زن نیست که باید به این مهم اهتمام ورزد، بلکه مرد نیز به نوبه خود موظف به حفظ آراستگی و پاکیزگی است. امام رضا^(ع) در ضمن حدیثی به این نکته مهم توجه می‌دهند که این فکر که مرد نیازی به زینت ظاهر ندارد، مقبول نیست: «چه بسا بی‌توجهی مرد به آراستگی ظاهر، سبب گردد که زن از پاکدامنی فاصله بگیرد و فضیلت عفت را از دست بدهد» (طبرسی، ۱۳۶۵، ج ۱: ۴۸۹). همچنین حضرت در جای دیگری تأکید دارند که:

«پاکیزگی از خلق و خوی پیامبران الهی است» (ری شهری، ۱۴۱۹ ق، ج ۱۰: ۹۵).

در موضوع نظافت و آراستگی، «حسن بن جهم» داستانی از حضرت رضا^(ع) نقل می کند که: یک روز به دیدار امام رضا^(ع) رفتم. هنگام ملاقات به چهره ایشان نگاه کردم. دیدم حضرت محاسن خود را با رنگ سیاه خضاب کرده اند. عرض کردم: فدایت شوم! با رنگ سیاه موهایتان را خضاب کرده اید؟ حضرت فرمودند: «آری! در رنگ آمیزی پاداش است و رنگ کردن موی و آمادگی (با آرایش ظاهر) از چیزهایی است که پاکدامنی زنان را افزون می سازد» (عطاردی قوچانی، ۱۳۷۳، ج ۲: ۲۷؛ طبرسی، ۱۳۶۵، ج ۱: ۱۵۱).

در روایت دیگری آمده است که حضرت به «حسن بن جهم» فرمودند: «زن دوست می دارد در تو همان زینت را ببیند که تو دوست داری در او ببینی و زنانی از عفت بیرون نشدند و فاسد نگشتند، مگر به واسطه کم توجهی شوهرانشان به آرایش خود». سپس فرمودند: «پدرم از پدرانشان خبر داد که زنان یهود از عفت بیرون رفتند و به فساد کشیده شدند و چنین نشد مگر به خاطر کم توجهی شوهران به آرایش و نظافت خود» (طبرسی، ۱۳۶۵، ج ۱: ۱۵۴).

در تحلیل سخن حضرت باید گفت امام^(ع) در این کلام به دو موضوع اشاره کرده اند: نخست پاداش اخروی و اجر الهی آرایش کردن. دوم ارزش اجتماعی آن. این دو موضوع دارای اهمیت وافر بوده و موضوع دوم هم که بیانگر فلسفه اجتماعی آرایش و آراستگی است از اهمیت ویژه ای برخوردار است، زیرا آرایش مردان و آراستن سیمای ظاهری، موجب افزونی پاکدامنی زنان می شود و احساس لذت جویی و زیبادوستی آنان را اشباع می کند.

نتیجه گیری

مطابق آموزه های دین مبین اسلام از دواج و گزینش همسر، انتخاب مطلوب ترین همراه و ترسیم روشن ترین طریق سعادت و پاسخی مناسب به عالی ترین نیاز فطری انسان یعنی وصول به کمال و سعادت است. چنان چه این کار به شکل صحیح و سنجیده انجام شود، کارکردهای مناسب و پیامدهای سازنده آن در طول زندگی مشترک ملموس خواهد بود و در صورت انتخاب نادرست تبعات زیان بار آن تا مدت ها گریبان گیر فرد و جامعه خواهد شد؛ بنابراین ارائه مدلی برای انتخاب صحیح در امر همسرگزینی و استمرار زندگی خانوادگی موفقیت آمیز در نهایت اهمیت است.

از آنجا که اسلام دینی جامع است و برای تمام ابعاد زندگی بشر برنامه دارد، بی تردید در این زمینه نیز مسلمانان باید به آموزه های دینی مراجعه کنند و از آن جا که پیامبر گرامی اسلام، اهل

بیت عصمت و طهارت^(۴) را عدل قرآن قرار داده، یکی از منابع استخراج الگوی دینی در بحث مزبور روایات اهل بیت است. حضرت امام رضا^(ع) به عنوان یکی از حجت‌های الهی در این زمینه رهنمودهای ارزنده‌ای را ارائه کرده‌اند که مطابق تحلیل نوشتار حاضر، برخی از این معیارها مربوط به مرحله قبل از ازدواج و انتخاب همسر و برخی دیگر در راستای حفظ زندگی خانوادگی و استمرار کانون گرم آن در مرحله بعد از ازدواج است.

تأمل در کلمات گهربار حضرت به خوبی آشکار می‌کند که ایشان در کنار ارائه معیارهایی از قبیل توجه به ایمان و اخلاق زن، از معیارهای دیگری مانند داشتن ظاهر نیکو در همسر و لزوم حفظ آراستگی زوج در روابط زناشویی نیز سخن به میان آورده‌اند و این معنای نگاه همه‌جانبه شرع مقدس اسلام به این امر خطیر است. بینشی که نه سر از رهبانیت محض در می‌آورد و نه ویژگی‌های مادی صرف را مد نظر قرار می‌دهد، بلکه با ارائه مدلی منحصر به فرد طریقه میانه را می‌گیرد و از این طریق سعادت انسان‌ها را تضمین می‌کند.

بنابر این بر پیروان و شیعیان آن امام همام واجب است که با تفتن به معیارهای ارائه شده توسط ایشان و سایر ائمه اهل بیت^(ع)، در گزینش همسر در مرحله پیش از ازدواج و در نحوه زیست خود بعد از ازدواج، با پرهیز از افراط و تفریط، تمامی ملاک‌های مزبور را رعایت کنند و از هیچ یک از معیارهای ذکر شده غفلت نورزند تا به سعادت حقیقی نائل شوند.

منابع و مآخذ

- قرآن کریم

- ابن بابویه قمی، محمد بن علی (۱۳۷۳)، *عیون اخبار الرضا(ع)*، ج ۲، ترجمه علی اکبر غفاری، قم: نشر صدوق.

----- (۱۴۰۹ق)، *من لایحضره الفقیه*، ج ۵، تهران: نشر صدوق.

----- (۱۴۰۳ق)، *معانی الأخبار*، ج ۳، قم: دفتر انتشارات اسلامی

وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق)، *لسان العرب*، ج ۵، بیروت: دار الفکر.

- احسائی، ابن ابی جمهور (۱۴۰۵ق)، *عوالی اللئالی العزیزیه فی الاحادیث الدینیّه*. قم: دار سیدالشهدا.

- جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۱۰ق)، *الصحاح*، ج ۳، بیروت: دار العلم للملایین.

- حائری کرمانی، حسین (۱۳۶۳)، *درر الکلام*. مشهد: انتشارات سازمان چاپ.

- حر عاملی، محمد حسن (۱۴۰۹ق)، *وسائل الشیعه*، ج ۱۵، ج ۱۷، ج ۲۰ و ج ۲۱، قم: مؤسسه آل البیت علیهم السلام.

- حرانی، ابو محمد حسن بن علی (۱۴۱۸ق)، *تحف العقول*. قم: اسلامی.

- خمینی، سید روح الله موسوی (۱۴۱۲ق)، *تحریر الوسیله*. قم: مؤسسه مطبوعات دار العلم.

- ری شهری، محمد محمدی (۱۴۱۹ق)، *میزان الحکمه*، ج ۱۰، بیروت: دارالحديث.

----- (۱۳۸۷)، *تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث*. قم: دار الحديث.

----- (۱۳۹۰)، *سیره پیامبر خاتم(ص)*. قم: دار الحديث.

- شفیعی سروسستانی، ابراهیم و دیگران (۱۳۷۶)، *قانون دیات و مقتضیات زمان*. تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک دفتر ریاست جمهوری.

- شهید ثانی، زین الدین بن علی عاملی (۱۴۱۳ق)، *مسالك الأفهام إلى تنقيح شرائع الإسلام*. قم: مؤسسه المعارف الإسلامیه.

- طباطبایی یزدی، سید محمد کاظم (۱۴۰۹ق)، *العروه الوثقی*. بیروت: مؤسسه الأعلمی

للمطبوعات.

- طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۶۵)، مکارم الاخلاق، ج ۱، تهران: انتشارات فراهانی.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۷ق)، تهذیب الأحكام، ج ۷، تهران: دار الکتب الإسلامیه.
- عطاردی قوچانی، عزیز الله (۱۳۷۳)، مسند الامام الرضا علیه السلام، ج ۱، ج ۲، مشهد: آستان قدس رضوی.
- علامه حلی، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی (۱۴۱۰ق)، إرشاد الأذهان إلى أحكام الإيمان. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- فیض کاشانی، محمد محسن (۱۴۰۶ق)، الوافی، ج ۲۰، اصفهان: کتابخانه امام امیرالمؤمنین(ع).
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق)، الکافی، ج ۲، ج ۵، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مجلسی، سید محمد باقر (۱۳۸۵ق)، بحار الانوار، ج ۹۱، ج ۱۰۰، ج ۱۰۳ تهران: انتشارات مکتبه الاسلامیه.
- محقق حلی، نجم الدین جعفر بن حسن (۱۴۰۸ق)، شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام. قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۴ق)، کتاب النکاح. قم: انتشارات مدرسه امام علی(ع).
- محدث نوری، میرزا احسین (۱۴۰۸ق)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. بیروت: مؤسسه آل البيت(ع).
- منسوب به امام رضا(ع) (۱۴۰۶ق)، صحیفه الرضا(ع). مصحح محمد مهدی نجف، مشهد: کنگره جهانی امام رضا(ع).
- ----- (۱۴۰۶ق)، فقه الرضا(ع). مشهد: مؤسسه آل البيت(ع).
- نراقی، محمد مهدی (۱۴۲۲ق)، جامع السعادات. بیروت: نشر اعلمی.
- نجفی، محمدحسن (۱۴۰۴ق)، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، ج ۲۹، بیروت: دار إحياء التراث العربی.